

Dünya ekonomisinde kriz ve Türkiye kapitalizmi

Salim Tanıl

Tayyip Erdoğan geri adım atmıyor. Ta 2008 yılının ortasında yaptığı hataları, olgular kendisini bütünüyle yalanlamış olduğu halde, bugün de savunmaya devam ediyor. 2009'un son günlerinde yaptığı bir konuşmada, krizin Türkiye'yi teğet geçtiğini iddia etmek cüretini yine gösterdi:

ABD'de işsizlik oranının 2007 yılında yüzde 4,6'dan 2009'da yüzde 9,3'e, İspanya'da aynı dönemde 8,3'ten 18,2'ye yükselmesi şu anda bekleniyor. Türkiye'de ise, lütfen samimi olacağız, 2007 yılında yüzde 10,3, 2009 Ağustos ayında ise 3,1 puanlık artışla 13,4. Gerçekleşen seviye bu. Buna rağmen kıyamet koparıyor. Şunu açık yüreklilikle söylüyorum. Küresel kriz elbette Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmuştur. Elbette büyümede, ihracatta, işsizlikte belli oranda düşüş gerçekleşmiştir. Ama teğet geçmiştir, aynı şeyi söylüyorum. Ama bunlar teğetin tanımını bilmiyorlar. Teğet hiç sürtünmeden geçmek anlamına gelmez. Sürtünerek geçer ama çok çok az bir şeyler oradan tırpanlar, olay budur.¹

Aşağıda rakamlarla Türkiye'nin dünya çapındaki ekonomik krizden en çok etkilenmiş olan ülkelerden biri olduğu ortaya konulacak. 2008-2009 yıllarında yaşanan daralmanın boyutları, cumhuriyet dönemi Türkiye tarihinin

¹ *Radikal*, 28 Aralık 2009.

en derin krizlerinden birini yaşamakta olduğumuzu ortaya koyuyor. Bu durumda, Erdoğan'ın güneşi balçıkla sıvamaya, halkı aldatmaya çalıştığı açıkça ortaya çıkıyor. Bu yazının amaçlarından biri, bu yalanı ortaya koymak olacak.

AKP hükümeti ve başbakan Erdoğan'ın sadece krizin varlığını inkâr etmekle kalmadığı, aynı zamanda varolduğu kadarıyla krizin ortaya çıkmasında kendilerinin hiçbir kusuru olmadığı görüşünü de sık sık işlediğini biliyoruz. Bu yaklaşıma göre, Türkiye'de yaşanan kriz, artık ne kadar krizse, "küresel" finansal krizin bir sonucudur. Küresel finansal kriz ise, açgözlü Amerikalı bankacıların parası olmayan siyahilere bile ev almaları için kredi (mortgage) vermelerinin, sonra da bu alacaklara dayanarak türev menkul kıymetler çıkarılmalarının ürünüdür. AKP hükümeti mükemmel politikalar izlerken, birdenbire mavi gökte şimşekler çakmaya başlamış ve fırtına patlak vermiştir. Bu durumda sormak gerekmez mi? Yıllardır dünya kapitalizmi ile bütünleşme politikalarınızı hükümetinizin büyük bir başarısı gibi sunmayı marifet biliyordunuz. Dünya çapında çok olumlu bir ekonomik konjonktürün Türkiye'de olanaklı kıldığı bir hızlı büyüme dönemini (2002-2006) kendi politikalarınızın başarısına bağlamaktan kaçınmadınız. Şimdi aynı dünya ekonomisinin yaşadığı kriz Türkiye'nin başına bela olunca, beş yıl boyunca izlediğiniz politikaların sorumluluğundan nasıl kaçırıyorsunuz? Kapitalizmle bütünleşme büyüme getirince sizin marifetiniz, daralma getirince sizin sorumluluğunuz yok! Bu yazının bir başka amacı, Türkiye'de yaşanan derin krizin Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşme tarzının bir ürünü olduğunu ortaya koyarak, burjuvazinin son otuz yıldaki bütün hükümetleri gibi AKP hükümetinin de krizin sorumlusu olduğunu ortaya koymak olacak.

Ama burjuvazinin temsilcileriyle yapılan bu tartışmanın ötesinde, bu yazının esas hedefi, kriz içinde işçi sınıfının ve onun öncüsünün nasıl bir politika izlemesi gerektiği üzerinde durmak olacak. Krizin derinliğini ortaya koyduktan ve işçi sınıfı ve emekçiler üzerindeki yıkıcı etkilerinin önümüzdeki yıllarda da devam ediyor olacağına dikkat çekerek, işçi sınıfı hareketinin kriz karşısında mutlaka yeni bir yol tutması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız. 2008 sonbaharından bu yana Türkiye işçi ve emekçilerini büyük sorunlarla karşı karşıya bırakan krize karşı işçi hareketi hiçbir biçimde gerekli adımları atmamıştır. Bu yazının son bölümü, bu konuda hareketin üzerine düşen görevlere ilişkin bir hat çizmeye çalışacaktır.

Önce Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu ekonomik krizin boyutlarına bakacağız. Bu inceleme, bize krizin Türkiye'yi çok ciddi biçimde sarstığını gösterecek. İkinci bölümde, krizin Türkiye'de neden böyle derinlemesine sarstığını anlamaya çalışacağız. Nihayet, bir üçüncü bölümde, işçi hareketinin

ve sosyalist hareketin kriz karşısında izlemesi gereken politik hat üzerinde düşüncelerimizi belirteceğiz.

1- Türkiye ekonomik krizi nasıl yaşadı?

Türkiye ekonomisi bir yanda dış kaynağa bağımlılık öte yanda çekilen kaynağın geri kaçma olasılığı (sermaye kaçıışı) kriterleri dikkate alınarak hazırlanan aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi dış şoklara en açık ülkelerin başında geliyor².

Şekil-1: Ülkelerin dış şoklara duyarlılığı

Bu olgu, içinden geçmekte olduğumuz dünya çapında krize Türkiye kapitalizminin son 25-30 seneye damgasını vuran dış pazara dayalı sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve açmazlarının çözülmeden girdiğine işaret ediyor. Dünya kapitalizmiyle kurulan bu bağımlı ilişkidir ki küresel krizle birlikte Türkiye ekonomisini bütün “krizden etkilenmedik”, “kriz miriz yok” tespitlerinin tersine krizden en çok etkilenen ülkelerden biri konumuna getirmiş durumda. Aşağıdaki tablo bize Türkiye’nin 2009 yılında ekonomisi en fazla küçülecek üç G-20 ülkesinden biri olacağını gösteriyor³.

² aktaran O. Ulagay, *Milliyet*, 20. 04.2008.

³ aktaran O. Ulagay, *Milliyet*, 13.10.2009.

Devrimci Marksizm

Tablo-1: G-20 ülkelerinde GSYH 2008-2009 (artış/azalış)

	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>Toplam</u>
Çin	8.5	9.0	18.3
Hindistan	7.3	5.4	13.1
Endonezya	6.1	4.0	10.3
Brezilya	5.1	-0.7	4.4
Arjantin	6.8	-2.5	4.1
S. Arabistan	4.4	-0.9	3.5
Avustralya	2.4	0.7	3.1
G. Kore	2.2	-1.0	1.1
G. Afrika	3.1	-2.2	-0.8
Kanada	0.4	-2.5	-2.1
Fransa	0.3	-2.4	-2.1
Rusya	5.6	-7.5	-2.3
ABD	0.4	-2.7	-2.3
İspanya	0.9	-3.8	-2.9
İngiltere	0.7	-4.4	-3.7
Almanya	1.2	-5.3	-4.2
Türkiye	0.9	-6.5	-5.7
İtalya	-1.0	-5.1	-6.0
Meksika	1.3	-7.3	-6.1
AB	1.0	-4.2	-3.2
Dünya	3.0	-1.1	1.9

Aşağıdaki yer alan veriler de (Tablo-2) krizin Türkiye ekonomisini ne kadar derinden etkilediğini başka boyutlarıyla göstermekte⁴. Bu verilere göre krizin Türkiye ekonomisine yansımaları bakımından en temel sonuçlar şunlar: ihracatta belirgin azalış, şirket ve bankaların net dış borç ödeyicisi (yurtdışına net kaynak aktarımı) konumuna düşmeleri, içerde bankaların açtıkları kredi miktarında azalma (kredi daralması) ve ekonomiye duyulan güvende düşüşü.

Faiz oranları 18 Eylül 2008’de yüzde 16.75’den 15 Ekim 2009’da yüzde 6.75’e inmiştir⁵. Özellikle tek haneli DİBS (devlet tahvili) faizinin olduğu bir ortamda reel kredi artışındaki belirgin azalmanın anlamı ekonominin ciddi bir durgunluk içinde olduğudur.

4 F. Özatay, *Radikal*, 25.10.2009.

5 *Milliyet*, 16.10.2009.

Tablo-2: Krizin Türkiye ekonomisine yansımaları

Tablo 1: Küresel krizin yansımaları							
	İhracat artış (%)	Reel kredi artış (%)	Güven endeksi	İşsizlik artış	Net borçlanma milyon \$	Sanayide büyüme (%)	GSYH büyümesi (%)
2008.6	31.1	24.4	98.3	0.6	4277	2.4	2.8
7	40.9	19.5	96.1	1.1	3218	3.8	
8	26.4	18.8	94.5	1.0	3492	-3.5	
9	41.5	22.9	85.2	0.8	2008	-4.3	1.0
10	-1.7	19.7	69.2	1.0	1770	-6.7	
11	-17.0	15.8	54.6	2.1	-2063	-13.3	
12	-20.6	12.3	52.3	3.1	-2091	-17.8	-6.5
2009.1	-25.9	10.0	59.4	3.9	-619	-21.3	
2	-23.9	7.9	62.6	4.2	-1091	-23.8	
3	-28.6	3.0	67.8	4.8	-2440	-20.8	-14.3
4	-33.4	2.0	85.1	5.0	-1937	-18.5	
5	-41.1	3.0	96.9	4.4	-2645	-17.4	
6	-29.1	-0.1	99.4	3.6	-372	-10.3	-7.0
7	-28.1	-0.2	100.1	2.9	-627	-9.0	
8	-29.1	-1.0	98.5	-	-2306	-6.3	
9	-30.5	-	97.8	-	-	-	-

Türkiye ekonomisi krizin etkilerini 2008 yılı Haziran ayından itibaren hissetmeye başlamış durumda ve ekonominin büyüme oranı bakımından tarihi rekorlar kırarak düzeyde küçüldüğü görülüyor.

Tablo-3: Türkiye ekonomisinde yıllık büyüme oranları (1999-2009)

Yıllık büyüme oranları (1999-2009)

1999	-3.4
2000	6.8
2001	-5.7
2002	6.2
2003	5.3
2004	9.4
2005	8.4
2006	6.9
2007	4.6
2008	0.9
2009	-6.5

Devrimci Marksizm

Tablo-4: Türkiye ekonomisinde dönemler itibariyle yıllık ortalama büyüme oranları karşılaştırması (yüzde olarak)⁶

1960-1969	5.4
1970-1981	4.1
1981-1993	5.2
1994-2005	3.6
1994-2009	3.1

İnandırıcı olmayan bir diğer yaklaşım ise, 2002-2007'deki derlenme-to-parlanmayı AKP'nin başarılı yönetimiyle, 2008-2009'daki durgunluğu ise küresel krizle açıklamaktır. 2009'da GSYİH'nın yaklaşık yüzde 6 küçülmesiyle tamamlanacak olan 2001-2009 orta dönemli konjonktür çevrimi, Türkiye'nin son otuz yıldaki potansiyel büyüme hızına çok yakın, yılda ortalama yüzde 4.3 dolaylarında bir büyüme hızı vermektedir.

Tablo-5: IMF'ye göre dünyada ve Türkiye'de büyüme hızları öngörülleri

IMF'ye göre Dünya ve Türkiye (%)						
	2002 - 07 ort.	2009	2010	2011	2012	2009-12 ort.
Türkiye GSYH büyüme hızı	6.8	-6.5	3.7	4.0	3.5	1.2
Dünya GSYH büyüme hızı	4.4	-1.1	3.1	4.2	4.5	2.7
Gelişmekte olan ülkeler büyüme hızı	7.0	1.7	5.0	6.1	6.4	4.8
Türkiye'de yatırım /GSYH	20.0	18.8	19.0	19.2	19.4	19.1
Gelişmekte olan ülkelerde yatırım / GSYH	27.3	30.6	30.5	30.6	30.7	30.6
Türkiye GSYH büyüme hızı (OVP)	6.8	-6.0	3.5	4.0	5.0	1.6

Kaynak: 2008 Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları Kongresi, Ercan Uygur sunumu

Yukardaki tablo ise hem yüzde 6.8 olan büyüme hızının 2009 yılında yüzde 6.5 oranında küçüldüğünü hem de birikim hızının yavaşladığını (yüzde 20'lerden yüzde 18'e) ve daha da önemlisi bu veriler ışığında krizin etkilerinin diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha şiddetli olduğunu göstermekte-

⁶ aktaran H. Güneş, *Milliyet*, 13.11.2009.

dir⁷.

Büyüme hızının küçülmesinin izlerini özellikle imalat sanayii verilerinden de izlemek mümkün. Kriz içinde imalat sanayi en sert düşüş noktasında (Şubat 2009'ta) yüzde 25'e varan oranda düşmüştür. Öte yandan son bir yılda kapanan işyeri ve fabrika sayısı 100 bine dayanmış durumda. Bu da her gün ortalama 270 işyeri veya fabrikanın kapandığı anlamına geliyor⁸.

Tablo-6: Aylık Sanayi Üretim Endeksindeki Değişimler

	Yıllık		2009					
	2007	2008	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Sanayi	6,9	-0,9	-23,8	-20,8	-18,5	-17,3	-10,3	-9,2
Madencilik	8,3	7,5	-17,1	-9,6	-5,3	-12,8	-7,8	0,9
İmalat	6,6	-1,8	-26,0	-23,4	-20,5	-18,9	-11,2	-10,5
Enerji	8,7	3,8	-9,6	-3,3	-5,3	-5,7	-3,8	-3,2

Kaynak: TÜİK

Tablo-7: Aylık Sanayi Üretim Endeksi⁹:

2005	100.0
2007 Eylül	119.0
2008 Eylül	113.9
2009 Temmuz	110.5
2009 Ağustos	104.2
2009 Eylül	104.1

2009 yılı içerisinde açıklanan üretim rakamları, sanayinin krizden ağır bir darbe aldığını gözler önüne sermektedir. Sanayi üretiminde yaşanan küçülme son yılların en sert daralması olmuştur. 1994 krizi, 1999 Asya-Rusya krizi, 2001 krizinde yaşanan tüm daralmaların üstündedir. Sanayi üretimi 1994 krizinde % 16.3, 1999 krizinde % 10.2, 2001 krizinde ise % 11.4 küçülmüştür. Toplam sanayi üretimi % 23.7 küçülürken en büyük daralma % 44.8 ile sermaye malı imalatında yaşanmıştır. Bu veri reel sektörün bu kriz döneminde yeni yatırıma niyeti olmadığını açıkça göstermektedir.

⁷ aktaran O. Ulagay, *Milliyet*, 8.11.2009.

⁸ aktaran G. Uras, *Milliyet*, 29 07.2009.

⁹ *Milliyet*, 11.11.2009.

Devrimci Marksizm

Tablo-8: Sabit sermaye yatırımlarının milli gelire oranı (yüzde olarak)

1991-2000 (ortalama)	24.2
2001	19.0
2002	17.3
2003	16.1
2004	18.4
2005	20.1
2006	24.6
2007	21.8
2008	20.3

Tablo-9: Talep Unsurlarında Gelişmeler (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)

	2008					2009	
	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.	II.Ç.
Toplam Tüketim	6,5	1,2	-0,1	-3,3	0,9	-8,5	-1,0
Kamu	5,5	-3,4	2,6	3,4	1,9	5,2	0,5
Özel	6,6	1,9	-0,5	-4,5	0,8	-10,2	-1,2
Sabit Sermaye Yat.	6,1	-2,9	-9,7	-19,4	-7,1	-27,5	-24,6
Kamu	18,2	14,9	5,2	15,8	13,0	24,7	5,5
Özel	4,9	-5,4	-12,1	-25,7	-10,0	-33,5	-29,7
Stok Değişimi(1)	1,2	2,2	1,6	-3,8	0,3	-7,3	-3,6
Toplam Nihai Y.İçi Talep	6,4	0,2	-2,4	-7,4	-1,0	-13,0	-6,7
Toplam Yurt İçi Talep	7,7	2,3	-0,7	-11,1	-0,8	-20,0	-10,1
Mal ve Hizmet İhracatı	13,0	3,6	3,0	-8,5	2,3	-11,2	-10,1
Mal ve Hizmet İthalatı	13,9	1,6	-3,5	-23,7	-3,8	-31,3	-20,5
GSYH	7,2	2,8	1,0	-6,5	0,9	-14,3	-7,0

(1) GSYH Büyümesine Katkı

Bu verilerden de görülebileceği gibi sabit sermaye yatırımlarında 2008 I. çeyreğinde başlayan bir azalma ve 2008 III. çeyreğinden itibaren de hızla düşüş söz konusudur. Özel sektörde yatırım harcamalarının kriz etkilerini tam göstermeden azalmaya başlamış olması, başka bir ifadeyle ekonominin aslında kriz öncesinde yavaşlama konjonktürüne girmiş olması, küresel krizin Türkiye ekonomisini başka gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında daha fazla derinden etkilemiş olmasını açıklayan önemli bir nedendir.

İmalat sanayiinde kapasite kullanım oranı Mart ayında, geçen yılın aynı ayına göre 16,5 puan azalmış ve yüzde 64.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 yılı Mart ayında yüzde 81.2 olan üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranı, 2009 yılının Mart ayında yüzde 64.7 olarak hesaplanmıştır. Kapasite kullanımını 2009 yılının Şubat ayında ise yüzde 63.8 düzeyindeydi. Kapasite

kullanım oranındaki yıllık düşüş sürse de oranlar aylık bazda artış göstermeye başlamıştır. Sanayideki durumun en önemli göstergesi kabul edilen imalat sanayii kapasite kullanım oranı 2009'un yaz aylarında son dönemin en yüksek noktasına erişmiştir. İyileşmede, KDV ve ÖTV indirimlerini içeren 6. kriz paketi etkili olmuştur.

Tablo-10: İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranları

YILLAR	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ocak	77,2	76,6	75,4	78,3	80,3	63,8
Şubat	73,5	77,1	77,2	80,1	79,3	63,8
Mart	82,1	80,5	80,7	82,0	81,2	64,7
Nisan	76,5	79,8	82,3	81,7	81,7	66,8
Mayıs	84,3	81,3	82,6	83,3	82,4	70,4
Haziran	85,3	81,4	83,1	83,5	82,3	72,7
Temmuz	83,9	80,6	81,8	81,9	80,0	72,3
Ağustos	81,4	79,8	79,4	80,3	76,2	69,7
Eylül	84,3	82,7	82,7	83,2	79,8	70,1
Ekim	82,4	82,3	82,4	83,1	76,7	71,8
Kasım	83,5	80,9	82,8	82,6	72,9	
Aralık	84,0	80,7	81,7	81,1	64,7	

Haziran 2009'dan yıl sonuna kadar kapasite kullanım oranının yüzde 70 dolaylarında seyredeceği tahmin edilmektedir. Bu düzey dahi son otuz yılın tarihsel olarak en düşük kapasite kullanım oranlarına tekabül etmekte ve kurulu kapasitenin yüzde 30'unun atıl durumda olduğuna işaret etmektedir. Gerek sabit sermaye yatırımlarında gerekse de kapasite kullanım oranlarında görülen belirgin düşüşlerin en önemli sonucu ise verimlilik artışlarında azalma eğilimine girmiş olmasıdır.

Tablo-11: Verimlilik endeksleri

	2005	2008 (I. Çeyrek)	2009 (I. Çeyrek)	Değişim (%)
Çalışan kişi başına verimlilik endeksi	100	107.3	93.5	12.9
çalışılan saat başına verimlilik endeksi	100	106.4	96.9	8.9

Devrimci Marksizm

İmalat sanayiinde verimlilik 2008-2009 Ocak-Mart döneminde yüzde 15.6 azalmıştır¹⁰. Bu veriler büyüme oranlarındaki azalışla birlikte ele alındığında Türkiye kapitalizminde artı-değer yaratma kapasitesinin oldukça azaldığına işaret etmektedir.

Dış ticaret verileri de krizin derin etkisini göstermek bakımından önem taşımaktadır. TÜİK verilerine göre, 2008 ve 2009 Haziran ayları itibariyle dış ticaret rakamlarındaki gelişme şöyledir:

Tablo-12: Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

	Ocak-Haziran Değişim		
	2008	2009	Yüzde
İhracat	68,751	47,746	-30,6
İthalat	105,849	62,325	-41,1
Dış denge	-37,098	-14,579	-60,7

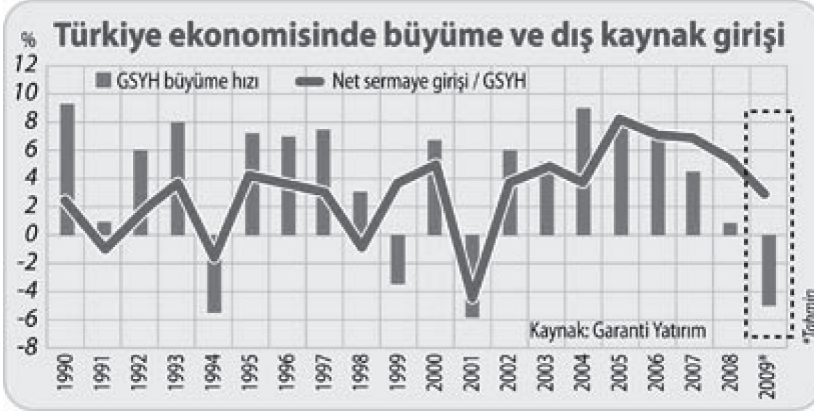
Türkiye'nin 2009 yılı 9 aylık (Ocak-Eylül dönemi) ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 30.5, ithalatı ise yüzde 38.8 azalmıştır. Düşen ithalat ve ihracat rakamları dış ticaret açığının da azalmasına yol açmıştır. 2009 Ocak-Eylül döneminde dış ticaret açığı yüzde 53,7 gerileyerek, 27 milyar dolar olmuştur. TÜİK'in dış ticaret rakamlarına göre, 2009 yılı Ocak-Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre ara malı ithalatı yüzde 42,9, sermaye malları ithalatı yüzde 30'a gerilemiş durumdadır.

Tablo-13: Cari açık (milyon dolar)

2002	-626
2003	-7515
2004	-14.431
2005	-22.088
2006	-32.051
2007	-38.212
2008	-41.525
2009	-16.200 (ilk 7 ay)

¹⁰ MPM, 3.8.2009.

Türkiye ekonomisinin dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçiminin temel özelliklerinden biri dış kaynak girişine bağımlı olmasıdır. 2008-2009 krizi bu bağımlılığın ne kadar güçlü olduğunu göstermek bakımından da örnek teşkil etmektedir.

Şekil-2: Türkiye ekonomisinde büyüme ve dış kaynak girişi

Büyüme ile dış kaynak girişi arasındaki bağı gösteren yukardaki grafik bu bağımlılığa işaret etmekte ve büyüme hızının yavaşlamasıyla birlikte dış kaynak girişinin de azalma eğilimine girdiğini göstermektedir. Bu bağımlılık ilişkisinin özgül bir sonucu Türkiye ekonomisinin krize 300 milyar dolara yaklaşan dış borç stoku ve 50 milyar dolar düzeyindeki cari açıkla yakalanmasıdır. Bu dış borcun yaklaşık 145 milyar dolarlık kısmı özel sektöre aittir. Dış borçlanmanın böylesi büyük boyutlara gelmesinde sabit sermaye yatırımlarının finansmanında dış borçlanmanın payının 2002 yılından Eylül 2008 dönemine kadar yüzde 1'den yüzde 22'ye yükselmesi¹¹ belirleyici öneme sahiptir.

Bütçe açığı bakımından ise Türkiye küresel krizde en büyük sapma yaşayan ekonomilerden biri konumundadır. 2009 yılında bütçe açığının GSYİH'ya oranı 2008 yılıyla karşılaştırıldığında İzlanda'da 13.5 puan, Rusya'da 10.9 puan, İspanya'da 8.4 puan, ABD'de 6.6 puan sapmaya işaret ederken, Türkiye'de 4.8 puanlık bir sapma yaşanmıştır. 2009 yılı başlangıç bütçesine göre ise sapma 5.5 puanı bulmuştur.

2009 yılı için öngörülen bütçe açığı 10.4 milyar TL idi. Bütçe açığı ilk 9 ayda üç misli sapma göstererek 40.8 milyar TL oldu. Böylece GSYİH'nın yüzde 1'inden daha az olan bütçe açığı 2009 Eylül ayı itibariyle yüzde 5.5-6.0

¹¹ Milliyet, 30.9.2009.

seviyelerine kadar yükseldi. Yılsonunda bütçe açığının GSYİH'ya oranının yüzde 6.6'ya çıkması, Orta Vadeli Programda da belirtildiği üzere bütçe açığının 2009 yılı sonunda 60 milyar dolar civarında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu durumda bütçe açığının bütçeye oranı yüzde 20'leri geçecek demektir.

2009 yılı başlangıç bütçesinde 10.4 milyar TL olarak öngörülen açığın küresel ekonomik krizin de etkisiyle hükümetin öngörüsünün 62.8 milyar TL'ye çıkmasıyla birlikte bütçe açığının GSYH'ye oranı da arttı. 2009 yılı için hükümet tarafından 10.4 milyar TL olarak öngörülen bütçe açığının GSYH'ye oranı yaklaşık yüzde 1'e işaret ederken, küresel ekonomik kriz nedeniyle revize edilen tahmini bütçe açığının Orta Vadeli Plan'da 2009 sonu için öngörülen milli gelire oranı dikkate alınarak yapılan hesaplamalara göre yüzde 6.6'ya çıktı. Böylece genel yönetim bütçe açığının milli gelire oranındaki sapma 2009 yılında kriz nedeniyle 5.5 puana ulaştı. Yüzde 1.8 olarak gerçekleşen 2008 yılı merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranıyla, hükümetin yüzde 6.6 olarak Orta Vadeli Program'da revize ettiği bütçe açığının milli gelire oranı arasındaki sapma ise 4.8 puanı buldu¹².

Öte yandan bütçe açığındaki artışlar iç borçlanmayı da artırmış durumda. 2008 yılında yüzde 80 seviyesinde olan iç borç çevirme oranının (100 birim borcu faizi ile birlikte ödeyebilmek için alınması gereken borç tutarı) 2009 yılı sonunda 110-120 seviyesinde olacağı öngörülmüyor.

Yatırımları özendirmek, sermayeyi desteklemek için alınan önlemlerin kamu açıklarını daha da büyütme eğilimi taşıdığı görülmektedir. Kamu borç yükü (kamu borcunun milli gelire oranı) aşağıdaki tablodan¹³ da izlenebileceği gibi önümüzdeki yıllarda artacaktır.

Tablo-14: Krizin etkileri (GSYİH'ya oran olarak)			
	Borç stoku/GSYİH		Bütçe dengesindeki bozulma
	2009	2014	2009
G-20	75,7	84,6	-5,1
Gelişmiş G-20	97,7	114,1	-5,5
Gelişmekte olan G-20	38,7	35,0	-4,5
Türkiye	47,2	53,7	-4,5

12 *Milliyet*, 21.10.2009.

13 IMF verilerinden.

2- Krizin işçi sınıfı üzerindeki etkileri

Bu krizde de krizin faturasını çoğu zaman olduğu gibi yine krizin çıkmasında hiç sorumluluğu olmayan işçi sınıfı ve kısmen de küçük üreticiler ödemektedir. Krizin işçi sınıfını doğrudan etkileyen en önemli sonucu istihdam daralmasıdır. 2008-2009 Şubat ayları işsizlerin sayısı iş aramayıp çalışmaya hazır olanlarla birlikte 1.5 milyondan daha fazla bir artışla 6 milyon 288 bin kişiye, düzeltilmiş işsizlik oranı da yüzde 19.4'den yüzde 24.1'e çıkmıştır. Gerçek işsiz sayısı Mayıs 2009 itibariyle 6.5 milyona ulaşmıştır¹⁴.

2008 Aralık -2009 Temmuz dönemi itibariyle işsizlik oranı yüzde 14 olarak gerçekleşmiş, işsiz sayısı ise 3.3 milyon kişiye ulaşmıştır¹⁵. Özetle krizin faturasının çok büyük bölümü işi olan ya da bu süreçte işsiz kalanlara çıkmıştır. 2.2. milyon kişilik işsizler ordusu 4 milyon sınırını zorlarken işyerlerinin en önce kayıtlı olarak çalışanları işten çıkarması sonucunda kayıt dışı çalışma oranı da yüzde 45'leri aşmış durumdadır. 2008 yılında 8 milyon 50 bin kişi olan kayıt dışı çalışanların sayısı 2009 Haziran ayı itibariyle 1 milyon 975 bin kişi artarak 10 milyon 25 bin kişiye çıkmıştır¹⁶.

Ekonominin durgunluğa girmesi ile birlikte 2002'de yüzde 10 dolaylarına yükselen ve 2002-2007 dönemi de bu düzeyde kaldığı iddia edilen işsizlik oranı, 2008 yılında ortalama yüzde 11 olmuş, Aralık 2008 sonundaki yüzde 13.6 düzeyinden Ocak 2009 sonunda yüzde 16.1'e çıkmıştır. Üstelik bu rakama umudunu kesip iş aramayanlar dahil değildir.

İşsizlik 2008-2009 Ağustos döneminde 927 bin kişi artmış ve toplamda 3 milyon 429 bin kişiye ulaşmıştır. İş arayanlar ve mevsimlik iş bekleyenlerin yaklaşık 5 milyon kişi olduğu tahmin ediliyor. Bu durumda işsizlik oranının yüzde 20'ye çıkmasıyla birlikte Türkiye dünyada işsizliği en çok artan 3 ülke arasında yer almıştır¹⁷.

14 *Referans*, 2.6.2009.

15 İSMMMO'nun hazırladığı "Kriz Çalışanı Vurdu" raporundan aktaran *Radikal*, 25.10.2009.

16 *Radikal*, 25.10.2009.

17 *Referans*, 24.6.2009.

Tablo-15: İşsizlik herkesin korkulu rüyası		
Ülke	İşsizlik oranı	Dönem
Güney Afrika	23,5	Mart
İspanya	18,1	Nisan
Türkiye	16,1	İlk çeyrek
Kolombiya	12,0	Mart
Belçika	11,2	Şubat
Polonya	11,0	Nisan
Rusya	10,2	Nisan
ABD	9,4	Mayıs
Mısır	9,4	İlk çeyrek
Yunanistan	9,2	Mart
Çin	9,0	2008
İsveç	9,0	Mayıs
Brezilya	8,9	Nisan
Fransa	8,9	Nisan
Almanya	8,3	Nisan

Krizin yıkıcı etkisinin, resmi işsizlik rakamlarının 4 milyona ulaşması ile iyice belirginleştiği böyle bir dönemde, işten atılmış milyonların dikkate alınmaması çarpıcı bir olgu olarak önümüzde durmaktadır. Krizde sermayeyi kurtarmaya yönelik bu pakete karşın, işçiler, ücretsiz izinlerle, işten çıkartmalarla krizin ağır yükünü sırtlanmış durumdadır.

Tablo-16: İŞTEN AYRILIŞ NEDENLERİNE GÖRE İŞSİZLER

	<i>Toplam içindeki payı (%)</i>	<i>Sayısı (bin kişi)</i>
Geçici işçi	28,9	1.091
İşten çıkarılan	25,9	978
kendi isteği ile işten ayrılan	12,3	464
İşyerini kapatan/iflas eden	9,5	359
Ev işleri ile meşgul	7,3	276
Öğrenime devam, yeni mezun	6,5	245
Diğer nedenler	9,6	362

TÜİK'in haziran ayında açıkladığı Hanehalkı İşgücü anketi sonuçlarına göre mevcut işsizlerin, yüzde 26'sı yani 978 bin kişi işten atıldığı için işsiz kalmıştır. İşten atıldıktan sonra iş aramayanlar da dahil edildiğinde bu sayı 1 milyon 635 bine ulaşmaktadır. Geçici işçi konumundaki 1 milyon 91 bin işçi sözleşmesi yenilenmediği için işsiz kalmıştır.

İş-Kur'a başvuran işsizlerin sayısı 2008 yılında 1 milyon kişi (bunların 98 bini işe yerleştirildi) idi. 2009 yılının ilk 8 ayında ise 755 bin kişiye ulaştı (bunların 66 bini işe yerleştirildi).

2008-2009 kriz konjonktüründe işsizlik oranındaki yükselişin sadece reel ücretleri değil, nominal ücretleri de baskıladığı ve yarım yüzyıldan bu yana ilk defa imalat sanayiinde ortalama nominal ücretlerin Ekim 2008 - Mart 2009

arasında % 1.5 dolayında gerilediği anlaşılmaktadır. Düşük enflasyondaki gerilemelere rağmen 2009 Haziran ayı itibariyle sanayide reel ücretler yüzde 11.4 gerilemiş¹⁸, böylece çalışanların alım gücü erimiş, öte yandan hanehalkının borç yükü ise artmıştır.

İşsizlik ve azalan ücret düzeyi kriz ortamında kredi kartı ve kredi borç ödemelerini gerçekleştiremeyenlerin sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. 2009 yılının ilk 7 ayı itibariyle kredi kartı ve ferdi kredi borcunu ödeyemeyenlerin sayısı 894 binin üzerine yükselmiştir¹⁹.

3- Türkiye'nin krizi neden bu kadar derin?

Kapitalist ekonominin her krizi, bir dizi somut faktörün bir araya gelişinin ürünüdür. Somut, her zaman karmaşıktır; tek bir nedene indirgenemez. Türkiye'nin şimdilik "2008-2009 krizi" olarak anacağımız krizi de bu anlamda bir dizi değişik faktörün bir araya gelerek oluşturduğu bir tarihsel gelişmedir. Ancak bu değişik faktörler arasında belirleyici bir ağırlık taşıyan, bütün öteki faktörlere rengini ve gelişme biçimini veren bir temel faktör vardır. Bu faktör ortaya çıkmasaydı, öteki faktörler bir süre boyunca ekonomiyi kendiliklerinden bir krize sürüklemeyebilirdi. 2008-2009 krizinde bu temel faktör elbette kapitalist dünya ekonomisinin 2008 sonbaharında yaşadığı mali çöküş ve onu izleyen ekonomik kriz olmuştur.

Dünya çapındaki ekonomik bunalımın tarihsel arka planı, dinamikleri ve boyutları, Devrimci Marksizm'in bu sayısında Kurtar Tanyılmaz'ın yazısında ayrıntılı olarak ele alındığı için, biz Türkiye'nin yaşadığı krizi kendisine konu olarak almış olan bu yazının sınırları içinde bu meseleye girmeyeceğiz. Kısaca şunu söyleyelim. Kapitalist üretim tarzının yasalarının kendini en uygun biçimde ortaya koyduğu alan, kapitalizmin kendisinin ürünü olan dünya ekonomisidir. Bu kriz konusundaki yasalar için de geçerlidir. Bunun anlamı şudur: Kapitalizmin büyük krizlerinin ardındaki esas dinamik kâr oranının eğilimli düşüş yasası olduğu için, krize düşen her ülke ekonomisinde otomatikman kâr oranının düşüşünü aramak, son derecede mekanik bir yaklaşım olur. Kapitalizmin tek çelişkisi bu değildir. Dünya ekonomisi, bir bütünün parçası olmakla ve son tahlilde tek tek bütün ulusal ekonomilerin gelişmesinde belirleyici olmakla birlikte, pürüzsüz bir bütünleşme içinde değildir, birbirinden birçok özgül farklılıkla ayrılmış, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına tâbi bir bütündür. Bu yüzden de, tekil ülke ekonomileri kâr oranının düşüşü-

18 *Radikal*, 25.10.2009 ve başka çeşitli kaynaklardan karşılaştırılarak alınmıştır.

19 *Cumhuriyet*, 27.9.2009.

nün ötesinde birçok başka çelişkiye de maruz kalır. Tekil ekonomilerin krizleri birçok durumda, dünya ekonomisinin çelişkilerinin yarattığı bir arka plan çerçevesinde, bu somut, ikincil mertebeden çelişkilerin ürünü olarak doğar.

Bu ikincil mertebeden çelişkilerin varlığı ve etkililiği aynı zamanda dünya ekonomisi bir büyük ve genel krize girdiğinde, değişik ekonomilerin neden bu krizden farklı biçimde etkilendiğini de açıklayan faktördür. Kapitalizmin dünya çapında yaşanan bir genel ekonomik krizi, dünya ekonomisinin bir parçası olan bütün tekil ulusal ekonomileri elbette etkileyecektir. Ama bu etkilenenin biçiminin ve şiddetinin ülkeden ülkeye farklı olması tam da her ekonomide farklı dinamikler yaratan bu ikincil mertebeden çelişkilere bağlıdır.

Bu metodolojik gözlemlerden sonra işin özüne gelebiliriz: 2008-2009 krizi, Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı öteki krizlerden bir ölçüde farklıdır. 1994, 1999 ve 2001 krizleri, her ne kadar kapitalizmin 1974-75'te dünya çapında yaşanan daralma (resesyon) ile başlayan uzun krizinin dinamiklerinin ürünü ise de, dünya ekonomisindeki gelişmelerin etkisi hiçbirinde bugün olduğu kadar **dolaysız** değildi. Hiç kuşku yok ki, bu üç krizin de arka planında dünya kapitalizminin 70'li yılların ortasında başlayan uzun krizi, uluslararası sermayenin bu krizi aşmak için benimsediği strateji (neo-liberalizm ve "küreselleşme") ve kriz içinde finansal alanın yaşadığı şişkinliğin yarattığı çelişkiler **belirleyici** rol oynuyordu. Ama sadece diğer bütün faktörleri belirleyen bir temel faktör olarak. Bunlardan farklı olarak, 2008-2009 krizinde dünya ekonomisi, **hem** temel faktör rolüne sahiptir, **hem de** krizi tetikleyen faktördür, yani aynı zamanda Türkiye ekonomisinin **dolaysız** nedenidir. Elbette, bu bakımdan bile 1994, 1999 ve 2001 krizleri arasında görece farklar vardır. Bu açıdan bakıldığında, 1994 krizi içinde bulunduğumuz krizin karşı ucunda yer alır. Dünya ekonomisinin konjonktürü 90'lı yılların başındaki daralmayı atlattıktan ve canlı bir büyüme patikasına girdikten sonra patlak vermiştir. 1999 krizi ise bu açıdan bugünkü krize en yakın olanıdır, çünkü dünya ekonomisinin bugün yaşamakta olduğu bütünsel krizin bölgesel bir provasının dümen suyunda ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin 1999 krizi, kısmen, 1997'de bütün Asya ülkelerini sarsan, 1998'de Rusya'ya, 1999'da ise başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere Latin Amerika'ya sıçrayan krizin bir sonucudur. Bu anlamda dünya konjonktürü onun da, kısmen, dolaysız nedeni olarak görülebilir. 2001 krizi ise arada bir yerde yer alır. Bu kriz daha çok Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine adapte olmasının bir krizidir, ama yaşadığı dönemde "dot. com balonu" olarak anılan borsa çöküşü ve onu izleyerek uluslararası bir da-

ralma yaşanıyor olduğu için kısmi olarak bundan da etkilenmiştir²⁰.

Bütün bunları bir sonuca bağlayacak olursak, şunu açık biçimde ifade etmeliyiz: **İçinden geçmekte olduğumuz kriz, doğrudan doğruya dünya ekonomisinin yaşadığı derin krizin Türkiye topraklarındaki ifadesidir.**

3.1- Türkiye krizinin özgüllüğü

Ne var ki, sorunu bu genellik içinde ele almak yeterli değildir. Çünkü bu genellik düzeyi, bize ne Türkiye'nin bugün yaşadığı ekonomik gerçekten **özgül** karakterini kavramaya olanak verir, ne de bu krizin neden bu kadar **şiddetli** olduğunu açıklar. Öyleyse, şimdi bu temel saptamadan sonra, Türkiye krizinin özgül yanlarına girelim.

Dünya kriziyle Türkiye krizi arasındaki temel bir uyumsuzluk, Türkiye'deki ekonomik krizin özgül karakterinin en dikkat çekici yanını ortaya koyuyor. Bilindiği gibi, dünya krizi kronolojik açıdan ve biçimi bakımından bütünüyle finansal bir kriz olarak başlamış, banka, sigorta ve mortgage sektörlerinin çöküşü daha sonra üretim alanında yaşanan krizi ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de ise finansal alanda ortaya çıkan, "kriz" olarak anılabilecek tek gelişme, borsadaki (55 bin dolayından 25 binin altına) muazzam düşüş olmuştur. Buna karşılık banka sisteminde, bırakalım başka ülkelerdeki banka iflas ve kurtarmalarını, hiçbir büyük sarsıntı doğmamıştır. Ödemeler sisteminin öteki veçhesi olan uluslararası ödemeler açısından da, zorluklar yaşansa da büyük bir sarsıntı yaşandığını hatırlatmak gerekir. Borsanın finans sistemindeki özgülüğü ise şudur: Her ne kadar borsa, finans dünyasının en "hayali" denebilecek (yani "hayali sermaye" niteliğiyle, değerleri üretim sisteminde ortaya çıkan değerlerden en çok kopma potansiyeli taşıyan, "balon" olgusunu düşünün) sektörü olsa da, üretimdeki bir çöküşten zorunlu olarak etkilenecektir. Bütün bu faktörleri göz önüne alarak diyebiliriz ki, **Türkiye bir finansal çöküş yaşamaksızın ağır bir üretim krizine girmiştir.**

Bunun nedenleri üzerinde biraz durmak gerekir. Bildiğimiz gibi yaygın açıklama, Türkiye banka sisteminin 2001 krizinden ders almış olması dolayısıyla bu sefer krize sağlam girmiş olmasıdır. Burada elbette ciddi bir hakikat payı vardır. Hatırlanacağı üzere, 1994 krizinde bazı bankalar batmıştı. 1999-2001 krizleri arasında da banka sistemindeki sorunlar devam etti. Ama

20 Türkiye'nin 1994 krizinin analizi için bkz. Sungur Savran, "Türkiye Kapitalizminin Krizi", *Sınıf Bilinci*, 15, Temmuz 1994. 2001 krizi içinse şu kaynağa bakılabilir: Sungur Savran, "İkinci Düyun-u Umumiye Dönemi", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 1, Ocak-Şubat 2002. Bu son yazı, 2001 krizinin geleceği konusunda bazı yanlış değerlendirmeler içerirse de krizin ana dinamiklerine ilişkin tespitleri geçerlidir.

2001 krizi her şeyden önce bir banka krizi idi. Onlarca banka “Fon’a devredildi”, yani devlet muhafazasına alındı. On binlerce banka çalışanının işine son verildi. “Hortumlama”, yanılıcı biçimde, krizin en yaygın açıklaması haline geldi. 1994-2001 yılları arasında bankacılık sistemi bu kadar büyük bir sarsıntıdan geçtiyse, bu, Türkiye burjuvazisinin neo-liberal stratejiyi bankacılık sektöründe çılgınlık düzeyine ulaşan bir aşırılığa vardırması olmasının bir ürünüydü. Bankacılık sektörü, kapitalizmin tarihinin de ortaya koyduğu gibi, öteki sektörlerle benzemez. Çünkü banka sisteminin çöküşü, ödemeler sisteminin işlemez hale gelmesine yol açarak ekonominin işleyişini durdurur. Bu yüzden bankacılık tarihsel deneyimlerin, en önemlisi de Büyük Depresyon’un derslerinin ışığında ileri kapitalist ülkelerde devlet tarafından en çok düzenlenmiş sektör olagelmıştır. Türkiye burjuvazisi yeni yetme neo-liberalizminin bu gevşekliğini üç büyük krizle ödedikten sonra, nihayet 2001’den sonra bankacılığa gerçek bir düzenleme getirmiştir. Hatta “sütten ağzı yananın yoğurdu üfleyerek yemesi” gibi, 2001 krizinin travması altında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) zaman zaman ileri kapitalist ülkelerden de daha sıkı bir dizi politika izlemiştir. Örneğin ileri kapitalist ülkelerde yasal olarak zorunlu sermaye yeterlik rasyosu genellikle % 8 dolayında iken, BDDK Türkiye’de asgari düzeyi % 12 olarak saptamıştır. Bankalar da risk değerlendirmesinde geçmişe göre çok daha titiz yöntemler uygulamaktadır. Tabii, 2001 krizinin bir başka etkisi, zayıf bankaların elenmesini sağlayarak, Türkiye bankacılık sisteminin 2008-2009 krizini en güçlü bankalarıyla karşılamasına olanak sağlaması olmuştur.

Ama kapitalizmin finansal spekülasyon gerçeği ve sermaye birikiminin doğasında içkin “aşırı kredi” eğilimi dolayısıyla, devlet ne kadar düzenleme ve denetleme yaparsa yapsın, banka sistemleri çöküşe karşı bağımsızlık kazanamaz. Dolayısıyla, burjuvazi tarafından sürekli öne sürülen yukarıdaki faktör, tek başına Türkiye’nin bankacılık sisteminin bu krizi hiçbir büyük badire atlattıktan yaşamamasını açıklayamaz. Ek ve ilkinden daha önemli bir faktörden daha söz etmek gerekir. Türkiye bankaları ABD ve Avrupa bankaları gibi büyük bir sarsıntı yaşamadıysa bunun nedeni, onları krize sürükleyen türden işlemlerin Türkiye’nin bankacılık sisteminde yaygın olmamasındandır. Bu işlemlerin en önde gelenleri türev ürünler ve mortgage’dır. Bilindiği gibi, ABD finans sisteminin krizini tetikleyen, gayrimenkul piyasasında aşırı şişmiş olan değerlerin çöküşü dolayısıyla bankaların mortgage kredilerinin önemli bir bölümünün batacak hale gelmesi, ayrıca bu mortgage kredileri temelinde yaratılan türev menkul değerlerin de bütünüyle değersiz hale gelmesi idi. ABD bankaları için geçerli olan, başta Britanya, İrlanda ve İspanya olmak üzere, Avrupa bankaları için de geçerliydi (çöken İzlanda ve çöküşün eşğine gelen Doğu

Avrupa banka sistemlerinin sorunu başka idi, buna birazdan döneceğiz). Oysa Türkiye’de, herkesin bildiği gibi, mortgage yepyeni bir alan. Türev piyasaları ise henüz Türkiye’de ileri kapitalist ülkelerde olduğu gibi yaygın değil. Dolayısıyla, Batı’nın banka krizinin kaynakları Türkiye’de mevcut değildi. Bankaların krizi sarsıntısız atlatmasının asıl nedeni buydu. **Eğer** Türkiye bankacılık sektörü, İrlanda ya da İspanya’daki gibi gayri menkul ve ona bağlı menkul değerler spekülasyonuna batmış olsaydı, en iyi düzenleme sistemi bile onu kurtaramazdı!

Bunun altını çizmek, bizi iki sonuca götürüyor. Birincisi, Türkiye bankacılık sektörü, burjuvazinin büyük bir övünçle ileri sürdüğü gibi, bu bakımdan hiç de benzersiz değildir. Türkiye bankacıları zaman zaman gülünç iddialarda bulunuyor: bizim bankacılık sistemimiz, dünyada bu krizi devlet desteğine gerek duymadan geçiren iki-üç bankacılık sektöründen biriymiş! Verilen örnekler, iddianın gülünçlüğüne ipucunu veriyor: öteki iki ülke Kanada ve Avustralya imiş! Türkiye burjuvazisi, kendini dev aynasında görmeye, emperyalist ülkelerle aynı ligdeymiş gibi konuşmaya başladı. Emperyalist ülkeler arasında gerçekten pek azında bankalar kriz yaşamamıştır. Ama Türkiye ile aynı ligde yer alan bir dizi ülkede, örneğin Güney Kore’de ve başta Brezilya olmak üzere Latin Amerika’da da büyük banka krizleri yaşanmamıştır²¹. Dolayısıyla, karşılaştırma grubu doğru seçildiği takdirde, Türkiye’nin deneyimi hiç de benzersiz değildir! İkinci sonuç da buradan çıkıyor: Türkiye bankacılık sistemi 2008-2009 krizinde (henüz) büyük bir sarsıntı yaşamadıysa, bunun nedeni “geriliği”dir. Yani kapitalizmin finans sektöründeki bütün gelişmelerine henüz adapte olamayıydır. Eğer bu kriz on sene sonra yaşansaydı, şimdi Türkiye’nin bankacılık sistemi de muhtemelen Britanya ya da İrlanda’nınki gibi yerlerde sürükleniyor olacaktı!

3.2- Krizin derinliğinin nedenleri

Bu yazının ilk bölümünde Türkiye’nin krizi ne kadar derinden yaşamış olduğunu rakamlarla ortaya koymuştuk. **Bankacılık sisteminin krizi neredeyse yara beresiz atlatmış olmasının ışığında, üretimde yaşanan krizin ağırlığı daha da çarpıcı hale geliyor.** AKP hükümetinin “krizin Türkiye’yi teğet geçtiği” yolundaki (içi boş) böbürlenmeleri bu bağlamda daha da gülünç görünüyor. Eğer bankacılık sisteminin krizi şimdilik sarsıntısız geçirmesinin nedenleri 2001 krizi travmasından sonra BDDK’nın izlediği politika, zayıf bankaların elenmiş olması ve sistemin içsel “geriliği” ise, bunların hiçbiri

21 Brezilya için bkz. *The Economist*, 14 Kasım 2009, Brezilya özel eki, s. 6-7.

hükümetin politikasına bağlanamaz. (BDDK, sonuç olarak, politikadan bağımsızlaştırılmış bir “özerk kurul”dur.) O zaman, sağlam bir banka sistemine rağmen krizin üretim alanında böylesine ağır yaşanması, hükümeti durumdan daha da sorumlu kılar!

Şimdi de üretim alanındaki krizin ya da başka bir deyişle finansal krizden farklı olarak ekonomik krizin Türkiye’de neden bu kadar ağır yaşandığına ana hatlarıyla değinelim. Burada, Türkiye’nin dünya ekonomisi ile bütünleşme tarzı krizin bu kadar derin yaşanmasının esas sorumlusudur. Başka bir şekilde söylersek, Türkiye burjuvazisinin amentüsü haline gelmiş olan neo-liberalizm, ekonomiyi kaldıramayacağı kadar korunaksız hale getirdiği içindir ki Türkiye krizi bu kadar ağır yaşamıştır.

Burada ilk ele alınması gereken nokta Türkiye ekonomisinin 1989’dan itibaren konvertibiliteye geçmiş olmasıdır. Teknik olarak ödemeler bilançosunda sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi olarak anılması gereken bu önlem, Türkiye gibi rekabet gücü belirli sınırların tahdidi altında olan bir ülkede ekonominin işleyişinde büyük çelişkiler yaratmaktadır. Bu çelişkiler, daha önce 1994, 1999 ve 2001 krizlerinde de hükümlerini icra etmişlerdir. Bu sefer de krizin birçok başka ülkeden daha derin yaşanmasının ardındaki dinamikleri oluşturmuşlardır.

Konvertibiliteden doğan ilk büyük sorun, Türkiye ekonomisinin bütünüyle dış finansmana bağımlı hale gelmesi, büyümenin ciddi ölçüde dış finansmana dayanması, bu yüzden de kriz eğilimleri baş gösterdiğinde ve dış finansman çekildiğinde ekonomideki sarsıntıların son derecede sert olmasıdır. Rakamlarla ifade edecek olursak, Eylül 2007 ile Eylül 2008 arasında Türkiye’nin 50 milyar dolara yaklaşan cari dış açığı, yine 50 milyar dolara yaklaşan bir dış finansman ile kapatılmıştır. Bu dış finansmanın büyük bölümü (eskisinden farklı olarak) özel finansmandır: yani, doğrudan yabancı yatırımlar (2008’de 20 milyar dolara yaklaşmıştır), banka ve şirketlerin dış dünyadan borçlanması ve kısa vadeli portföy yatırımları, yani borsaya yatırıma gelen “sıcak para”. Bir kez dünya ekonomisinde sarsıntı başladığında, gelişmekte olan ülkelere dış finansman, sermaye kriz dönemlerinde en güçlü paralara yatırım yapmak, yani “güvenli liman”lara sığınmak eğiliminde olduğu için kurur. Nitekim, Türkiye’ye 2008’in ilk dokuz ayında giren doğrudan yatırımların miktarı 14 milyar doların üzerinde iken, 2009’un ilk dokuz ayında bu % 60’a yakın bir düşüş göstererek 6 milyar dolar dolayına düşmüştür²². Bankaların ve şirketlerin dış borçlanmaları, krizin bastırmasından önceki 12 ay boyunca yaklaşık 20-25 milyar dolarıken Eylül 2008’den itibaren akım tersine dönmüş, Türkiye bankaları ve şirketleri dışarıya birlikte 7 milyar dolarlık

²² *BirGün*, 14 Kasım 2009.

net kaynak aktarmıştır²³ (“Sıcak para” hareketine birazdan döneceğiz). Bunun anlamı, Türkiye banka sistemi bir sarsıntı yaşamasa dahi, bir kredi sıkışmasının doğal olarak yaşanmış olmasıdır. Hem bankaların hem de şirketlerin kaynakları kurumuştur.

Türkiye gibi bir ekonomide konvertibilite bir de ekonominin rekabet gücünü doğrudan doğruya etkileyen bir ikinci çelişkiye yol açar. Bu Türk lirasının uluslararası değeri üzerinde odaklaşan bir çelişkidir. Bir ülkenin yabancı sermaye çekebilmesi için ulusal parasının istikrarlı ve değerli olması gerekir. Buna karşılık, dış ticarete rekabet gücünün belirleyenlerinden biri, o ülkenin ulusal parasının aşırı değerli olmamasıdır. Türkiye ekonomisinin yabancı sermaye akımlarına bütünüyle açık hale getirilmiş olması ve yabancı sermaye ve finansmanın her türlü yoldan teşvik edilmesi, canlı büyüme dönemlerinde döviz arzının bollaşması yoluyla Türk lirasının aşırı değerlenmesine yol açmaktadır. Bunun ihracatçıların Türkiye’nin ihracat ürünlerini pahalılaştırarak rekabet gücünü azalttığı yolunda sürekli şikâyetlerine konu olduğu zaten biliniyor. Buna rağmen, Türkiye’nin ihracatı yıllar üzerinden gerçekten ciddi bir artış göstermiştir. Asıl vahim sonuç ihracat değil ithalat üzerinde gerçekleşir: Aşırı değerli Türk lirası ithal malları ucuzlattığı için, Türkiye’nin ithalatı hem tüketim mallarında, hem de “ara malı” ve “yatırım malı” olarak bilinen üretim girdilerinde büyük bir patlama yaşamıştır. Bu, kendine bağlı olarak yeni bir çelişki doğurur: **İhracatın artışı dış ticaret ve dolayısıyla dış ödemeler dengesini düzeltmek yerine bozar**. 2000 – 2007 döneminde net ithalatçı olan sektörlerin başında %27,2’lik payla “sanayi için işlem görmüş hammaddeler” gelmektedir. Bunu %20’şerlik paylarla “yatırım malları” ve “işlem görmemiş yakıt ve yağlar” izlemektedir. 2006 yılı verilerine göre “Taşıt Araçları” sektörünün ihracatında ithalatın payı %69, “demir-çelik” sektöründe ise %75’tir²⁴. Bunlar hep ihracatçı sektörlerdir.

Bunun sonucu dev bir dış ödemeler açığıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, krizin bütün gücüyle patlak vermesinden önceki dönemde, Türkiye’nin cari açığı tarihi bir rekor olan 50 milyar dolara yaklaşıyordu. AKP hükümetinin çok övündüğü 2002-2006 arası yüksek büyüme temposu böyle bir çelişki ile malûldü. Oysa bu hızlı büyüme aynı dönemde Türkiye benzeri başka ekonomilerde de görülmüştü; ama onlarda ek olarak dış açık ortadan kalkmış, döviz rezervleri patlama göstermişti. İşte Türkiye’nin “dış kaynak ihtiyacı yüksek, sermaye kaçıışı ihtiyacı yüksek” ülkeler arasında yer almasının (bkz. Şekil-1) nedeni budur. Bu kadar büyük dış açığı olan bir ülkenin ulusal parası aşırı bir değer yitimi tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, **sermaye kaçıışı birçok**

23 Aktaran: Uğur Gürses, *Radikal*, 13 Kasım 2009.

24 Sönmez, 2009, s. 86-92.

başka ülkeye göre daha hızlı olacaktır.

Nitekim bundan dolayı, yukarıda belirtildiği gibi, banka ve şirketlerin dış borçlanma olanakları bütünüyle kurumuş, hatta dış kaynak akımı yerine dışarıya kaynak aktarımı başlamıştır. Yine aynı nedenden dolayı, kısa vadeli portföy yatırımlarında (“sıcak para”da) da akım hızla tersine dönmüştür. 12 aylık dönemler olarak alındığında yıllık sıcak para girişi Eylül 2007 öncesinde 8 milyar dolar, Eylül 2008 öncesinde 3 milyar dolarken, 2008 Eylül’ü ile 2009 Eylül’ü arasında akım tersine eksi 5 milyar dolardır. Yani sıcak para gelmek bir yana, büyük miktarlarda kaçmıştır!²⁵

Buraya bir not düşmek gerekiyor. Dış finansmana bu kadar bağımlı bir ekonomide dış finansman aniden kurursa, normal olarak yukarıda belirttiğimiz gibi o ülkenin parası birdenbire ağır bir değer yitimine uğrar. (Örneğin 2001 krizinde tam da bu yaşanmıştır.) Ne var ki, bu kez bu durum yaşanmamıştır. Böylece yukarıda finansal çöküşün öteki veçhesini oluşturduğunu belirttiğimiz dış kaynaklı bir ödemeler sistemi krizi de ortaya çıkmamış, finans piyasalarındaki sarsıntı borsadaki büyük düşüşle sınırlı kalmıştır. Bu neden böyle olmuştur? Bunun üç nedeni vardır. Birincisi, üretim alanında öylesine bir daralma yaşanmıştır ki, ithalat gereği hızla daralmış, dolayısıyla finanse edilecek dış açık süratle düşmüştür. Nitekim, bir önceki yıl 50 milyar dolar seviyesine yaklaşan cari açık, şimdilerde yıllık 15 milyar dolar düzeylerinde seyretmektedir. İkincisi, 2002-2007 yılları, dünya ekonomisi açısından o kadar olumlu bir konjoktüre tanık olmuştur ki, Türkiye gibi çok açık veren bir ülke bile döviz rezervlerini önemli miktarda arttırmayı başarmıştır. Son bir yıl içinde dış finansmandan yararlanamayan ülke, rezervlerindeki bu artış sayesinde durumu tehlikeye atmadan açığın 5 milyar dolarlık bir bölümünü rezervleriyle karşılayabilmiştir. Üçüncüsü, dış ödemeler dengesinde soldan iktisatçıların keşfederek işaret ettiği anormal bir durum vardır. Ödemeler bilançosunun normal olarak birkaç yüz milyonluk bir tutar gösteren “Net hata ve noksan” kaleminde son 12 ayda tam 13 milyar dolarlık bir içe akım görülmektedir! Açığı kapayan asıl budur. Bu konuda akla iki açıklama geliyor: Birincisi, AKP hükümeti fon bolluğu içindeki Körfez ülkelerinden belirli bir miktarda destek elde etmiştir, ama siyasi nedenlerle bunu açıklayamamaktadır. Bu düşük bir olasılıktır. Daha yüksek olasılığa sahip ikinci açıklama ise şudur: Kapitalistler, krizin büyüklüğü karşısında, geçmişte yasal olmayan yollardan yurtdışına kaçırdıkları paraların bir bölümünü ülke içinde kullanmak üzere geri getirmişlerdir. Hükümetin aldığı önlemlerle bunun yolunu döşediği biliniyor. Yine de paraların bir bölümü anlaşılan kaçak gelmiştir. Bu, burjuvazinin en yerleşik ve düzenli çalışan kesimlerinin bile nasıl yasadışı

25

Aynı yerde.

yöntemlere başvurduğunun açık bir kanıtıdır. İşte Türkiye'nin dış ödemeler sorunundan kaynaklanan bir finansal krize düşmemesinin, Türk lirasının büyük bir değer kaybına uğramamış olmasının nedenleri bunlardır.

Ama finansal kriz yaşanmamasına rağmen, para ve sermaye akımlarının yarattığı bu çelişkiler Türkiye'nin üretim alanında çok sert bir kriz yaşamamasıyla sonuçlanmıştır. Dış kaynağa bağımlılık, dış kaynak kıtlığında doğrudan doğruya yatırımların azalmasıyla ve ekonominin durma noktasına gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Yukarıda “dış şoklara duyarlılık” bakımından Türkiye ile aynı durumdaki (bkz. Şekil-1) Doğu Avrupa ülkeleri (Litvanya, Letonya, Estonya'dan oluşan Baltık ülkeleri, Ukrayna, Romanya, ayrıca şekilde nedense yanlış bir bölgeye yerleştirilmiş olan Macaristan) ve İzlanda hakkında bir şeyler söyleyeceğimizi vaad etmiştik. Bu ülkeler de bir bakıma kriz öncesinde Türkiye ile aynı durumdaydılar. Ortaklık, bütün bu ülkelerde de Türkiye'de de 2002-2007 arasındaki canlı büyümenin dış finansman tarafından ateşlenmesidir. Farklılık ise Türkiye'nin banka sisteminden farklı olarak bu ülkelerin banka sistemlerinin bütünüyle yabancı sermaye hakimiyetinde olmasındadır²⁶. Dolayısıyla, bu ülkeler de aynen Türkiye gibi derin bir ekonomik krize düşmüşlerdir. Ama buna ek olarak, bu ülkeler (ve en başta banka sistemi **bütünüyle** çöken İzlanda) Türkiye'den farklı olarak bir de banka krizi yaşamışlardır.

Nihayet, Türkiye'de ekonomik krizin bu derece sert yaşanmasının üçüncü bir nedeni de ekonominin Avrupa pazarlarına yüksek derecede bağımlı olmasıdır. Gümrük Birliği'nden (anlaşma 1995, uygulanması 1996) bu yana, Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa'nın ayrıcalıklı bir yeri olagelmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri krizi çok sert biçimde yaşadığı için, Türkiye'nin ihracatında çok büyük bir düşüş ortaya çıkmıştır. İhracat değer olarak 2008 yılında 132 milyar dolara ulaşırken, gidişat, 2009 yılında en fazla 100 milyar dolara ulaşabileceğini gösteriyor. Bu en az dörtte birlik bir düşüş demektir. Bilindiği gibi Türkiye'nin ihracatı ağırlıklı olarak sanayi mallarında yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla sanayi üretiminde görülen iki haneli düşüşlerin ardında ihracatın bu düşüşü önemli bir rol oynamıştır.

26 Bu, Türkiye'nin banka sisteminde yabancı sermaye bir ağırlık taşıyor anlamına gelmiyor. Yabancı sermayenin bankacılık sektöründe faal olabileceği esas alan olan mevduat bankacılığında 32 bankanın 17'si yabancı sermayeli ortaklıklardır. (Sigorta sektöründe oran daha da yüksektir: 53 şirketin 34'ü yabancı sermayeli şirketlerdir.) Türkiye'de bankacılık sektöründe yabancı sermayenin payı yüksek olmasına yüksektir, ama Doğu Avrupa ülkelerinde ve İzlanda'da bankacılık **neredeyse tamamen** yabancıların elindedir. Batı Avrupa bankaları krize düşünce bu ülkelerin bankalarının kaynaklarının kuruması çöküşü ya da krizi tetiklemiştir.

3.3- Krizin nedeni eksik tüketim değildir!

Solda kapitalizmin krizlerini toplam talepte bir azalışla, bunun da tüketicinin üretim ile aynı hızda arttırılamayışı ile açıklanması son derecede yaygındır. Bu yaygın yaklaşım *Devrimci Marksizm*'in bu sayısında Sungur Savran tarafından teorik düzeyde kapsamlı biçimde eleştiriliyor. Biz burada Türkiye'de yaşanmakta olan somut krizin ardında, tüketimdeki zayıflığın yattığı yolundaki görüşün bütünüyle yanlış olduğuna işaret edeceğiz. Kriz döneminde, kimine sendika bürokrasisinin de katkısıyla düzenlenen çeşitli kampanyalar, tüketim harcamaları arttığı takdirde ekonominin düzlüğe çıkacağı temasını sürekli olarak işledi. Solda da dünya krizinin yanı sıra Türkiye krizinin de tüketimdeki düşüşün bir sonucu olduğu görüşü oldukça yaygın.

Oysa yukarıda yaptığımız analiz, Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan krizin kaynağında, dünya ekonomisinin içine düştüğü krizin çeşitli mekanizmalarla Türkiye ekonomisine aktarılması sonucunda **yatırımların çöküşünün** yattığını gösteriyor. Dış finansmanın kuruması, Türkiye sermayesinin kredi açılışına uğrayarak yatırım yapmasını olanaksızlaştırırken, dış pazarlarda küçülme de talebi düşürerek yatırım yapılmasını anlamsız hale getirmiştir. Yani yatırımların çöküşünün yanı sıra krizin derinliğinde rol oynayan öteki faktör dış taleptir. Bu söylediğimiz bu yazının birinci bölümünde verilen istatistiklerle de doğrulanıyor.

Yukarıda talep unsurlarındaki gelişmeleri özetleyen tablonun (Tablo-9) iki satırına burada yeniden yer veriyoruz:

Tablo-17: Talep Unsurlarından Toplam Tüketim ve Sabit Sermaye Yatırımlarına İlişkin Gelişmeler (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)

	2008					2009	
	I.Ç.	II.Ç.	III.Ç.	IV.Ç.	Yıllık	I.Ç.	II.Ç.
Toplam Tüketim	6,5	1,2	-0,1	-3,3	0,9	-8,5	-1,0
Sabit Sermaye Yat.	6,1	-2,9	-9,7	-19,4	-7,1	-27,5	-24,6

Tüketimdeki azalış ile yatırımlardaki düşüş birlikte ele alındığında, yatırımın tüketime göre karşılaştırılmaz derecede daha büyük bir kan kaybı yaşadığı çıplak gözle görülmektedir. Örneğin 2008 yılının bütününde toplam tüketim çok az da olsa artarken (% 0,9), sabit sermaye yatırımı % 7,1 gibi büyük bir oranda azalmıştır. 2009 yılının ilk iki çeyreğindeki farklar ise çok daha çarpıcıdır. Bu tabloda sadece iki faktör arasında hangisinin belirleyici olduğunu görmüyoruz. Ayrıca tabloyu doğru okumayı bilirse burada bir de

nedensellik gizli. İki büyüklüğün zaman bakımından arasındaki farklılık bu nedenselliği ima ediyor. Dikkatli bir gözün fark edeceği gibi, 2008’de yatırım çökmeye başlıyor ama tüketimde henüz tam bir düşüş yok, sadece durgunluk var. Ama yatırım çökmeye başlayınca, tüketim de onu izliyor.

Bunun açıklaması şu: Bir kez yatırımlar yavaşlayınca, işten çıkartmalar artar, kısa çalışma düzeni ve işsizliğin baskısı ücret artışlarını sınırlar, birçok küçük işletme pazar daraldığı için iflas eder. Öte yandan, vergi gelirleri azalan devletin de tüketime ayırabildiği kaynaklar daralır. Sonuçta tüketimde de bir gerileme başlar. Yani **tüketimin düşüşü krizin nedeni değil sonucudur.**

Yatırımlardaki bu çarpıcı düşüşün krizin esas dinamiği olduğunu doğrulayan başka veriler de vardır. Bunlardan en çarpıcı olanı, “sermaye malı” olarak anılan malların (makine, teçhizat ve benzeri) üretiminin bir aşamada neredeyse yarı yarıya azalmasıdır. Birinci bölümde belirttiğimiz gibi, “toplam sanayi üretimi % 23.7 küçülürken en büyük daralma % 44.8 ile sermaye malı imalatında yaşanmıştır”. Aynı eğilimi sermaye mallarının ithalatında da görmek mümkündür.

Bu noktayı vurgulamamızın en önemli nedenlerinden biri şudur: Kapitalistler genellikle toplumdaki konumlarını “yatırım yaparak istihdam, büyüme ve kalkınma yarattıkları” söylemi temelinde meşrulaştırırlar. Oysa kriz, kapitalist sistemin yatırım, istihdam ve büyüme bakımından sınıfta kaldığını açıkça ortaya koyar. Yani krizin nedeninin kapitalistlerin kârlı bulmadıkları için yatırım yapmamaları olduğunu ortaya koymak, işçi ve emekçileri gözünde kapitalistlerin meşruiyetini sorgulama bakımından bir olanak yaratır.

4- Krizde devletin izlediği politikalar: Patrona teşvik, işçiye harca!

Yukarda değindiğimiz gibi krizde sermayeyi desteklemek üzere kamu borcunda görülen belirgin artış eğiliminin ve özel sektörün dış finansman ihtiyacının en önemli sonucu hükümetin para çekmek için “güvenli liman” izlenimini güçlendirmesi gerektiğidir. Taha Akyol bu çabanın arkasında yatan Türkiye sermayesinin mantığını gayet güzel özetliyor: “....gelen paranın götüreceği faizden daha yüksek verimlilik yaratması için özel politikalar geliştirilmeli”²⁷.

Devleti temsil eden hükümet adına toplu sözleşme görüşmeleri esnasında Başbakan Erdoğan “gücümüz neyse bunu vereceğiz. Bana ait özel

²⁷ *Milliyet*, 19.9.2008.

kasalarını yok. Kusura bakmasınlar. Eğer greve gideceklerse buyursunlar gitsinler” diyerek²⁸ yine emekçi sınıfa aba altından sopa göstermiştir. Halbuki yürürlüğe konulan paketlerin herbirinin temel hedefi, krizin hasarlarını telafi etmek bakımından sermayenin “özel kasalarının” doldurulmasıdır. Sermayenin talepleri doğrultusunda alınan hemen her tedbir hükümetin elini işçinin cebine atması anlamı taşımaktadır. Devletin izlediği temel politika, sermaye lehine krizin maliyetinin kamu bütçesinden karşılanması ve faturanın işçi sınıfına kesilmesi yönündedir.

Krizle birlikte sermayenin talepleri şunlardı²⁹:

- Zora giren şirketlerin işçi çıkarmalarının önüne geçebilmek amacıyla İşsizlik Sigortası Fonu’ndan belli koşullarda ve sürelerde yararlanılması için gerekli düzenlemelerin yapılması, işçi çıkarılması kaçınılmaz olan şirketlerin kıdem tazminatlarının İşsizlik Fonu’ndan ayrılacak karşılıklarla oluşturulacak bir “Borç Fonu” aracılığıyla ödenmesi,

- Yerli ve yabancı sermayeyi Türkiye’de büyük çaplı sıfırdan yatırımlar yapmaya cezbetmek için diğer ülke alternatiflerinin üzerinde teşvikler sağlanması, ekonomiye zincirleme etkileri yüksek olacak seçilmiş yatırımlara uzun dönemli vergi tatili uygulanması,

- Yeni yatırımlara cezalandırıcı etki yapan uygulamalardan vazgeçilerek kurumlar vergisi muafiyetinin uygulamaya konulması,

- İş Kanunu’nda değişiklik yapılarak özellikle yeni istihdam imkanı sağlayacak “özel istihdam büroları aracılığıyla dönemsel çalışma”nın yasalaştırılması,

- Alt işveren kullanmayı imkansız hale getiren yasal düzenlemelerin AB uygulamaları paralelinde değiştirilmesi,

- İşletmeler üzerinde ciddi yük oluşturan sosyal kalemlerin (kıdem tazminatı, sosyal güvenlik yükü vb..) bir kez daha gözden geçirilmesi,

- Kriz karşısında özellikle dünya piyasalarında ülkenin güvenilirliğinin ve kredi değerliliğinin sürdürülmesi ile bunu sağlayacak iç istikrar unsurlarından taviz verilmesini önlemek için IMF çıpasına bağlılığın devam ettirilmesi.

Özetle sermaye kesimleri, krizin etkisinin azaltılması için öncelikli olarak, işsizlik sigortası fonunda biriken kaynakların işçi çıkarmalarının önüne geçebilmek için şirketlerin kullanımına açılmasını, işten çıkartmalar kaçınılmazsa, kıdem tazminatı yükünü devletin üstlenmesini, “yatırım ortamı”nın cazip hale getirilmesini, kurumlar vergisinde indirime gidilmesini, esneklik

²⁸ *Hürriyet*, 5.7.2009.

²⁹ TİSK Raporu, “Küresel Krize Karşı alınması Gereken Tedbirler”, 18 Kasım 2009,

uygulamalarını yaygınlaştırılmasını ve kamuoyunda “kölelik yasası” olarak tanımlanan özel istihdam bürolarına işçileri kiralama hakkı tanıyan düzenlemelerin yapılmasını, sosyal güvenlik primleri, kıdem tazminatı gibi sosyal kalemlerin gözden geçirilmesini talep ediyorlardı.

Bu taleplerin büyük çoğunluğu peşi sıra getirilen “Teşvik Paketleri” ile hayata geçirilmektedir. Sermayeye yönelik bugüne kadar hazırlanmış en kapsamlı teşvik paketi niteliğindeki bu paketlerin - ki maliyetinin 3.1 milyar TL olduğu ileri sürülmektedir - temel hedefi krediler, yatırım destekleri, sigorta priminden muafiyet, arazi tahsisleri, ucuz işgücü ile sermayenin, özellikle de yerli sermayenin uluslararası rekabet gücünü artırmak, bu doğrultuda sömürü oranını yükseltmektir.

İşsizlik Fonu’nun 2009 ve 2010 yıllarındaki nema gelirlerinin dörtte üçünün bütçeye yol vd. altyapı yatırımları için aktarılmasını (daha önceleri de GAP yatırımları için aktarıldığı gibi) öngören yasa mecliste kabul edilmiştir³⁰. 30 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla İşsizlik Fonu’nun toplam varlığı 40 milyar 696 milyon TL, yani Nisan ayında 317 bin kişiye yapılan ödemenin 380 katı idi. Mart 2002’den bu yana geçen 7 yılda işsizlik sigortasından yapılan ödemelerin toplamı ise 2 milyar 337 bin TL’de kalmaktadır³¹. Başka bir ifadeyle İşsizlik Fonu’nda biriken bu para ile 3 milyon işsize 3 yıl boyunca işsizlik maaşı ödemesi yapılabilirdi. Ancak hükümetin tercihi, açıkladığı paketlerle fonu sermayenin ve kendisinin kullanımına açmak olmuştur.

Bir diğer teşvik uygulamasıyla Türkiye’nin gelişmiş bölgelerinde teknoloji yoğun ve katma değeri yüksek sektörleri, geri kalmış bölgelerinde ise emek yoğun ve katma değeri düşük sektörleri teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bölgesel rekabeti artıracak bu tür uygulamalarla bölgesel eşitsizliklerin artması bir yana, vergi teşvikleri, ucuz işgücü vb. yollarla sermaye için ülkeyi “Avrupa’nın Çin’i” haline getirme çabası gerçekleştirilmeye çalışılmakta, istihdam desteği adı altında çalışma yaşamına “sopayla yönetim” yaklaşımı hâkim kılınmaktadır.

Öte yandan ÖTV, KDV gibi vergi indirimleri ile iç talebi canlandırmak, mevcut stokları eritmek ve böylece sermayenin potansiyel artı-değerini gerçekleştirme çabası doğrultusunda “ekonomiye can vermek” amaçlanmaktadır.

Ayrıca 2008’in sonlarında KOBİ’lere Halk Bankası tarafından uygun koşullu krediler kullandırılmaya başlanmış, bu anlamda örneğin TOBB’la 100 milyon TL, ATO ile 100 milyon TL, İTO ile de 30 milyon TL’lik kredi

30 *Milliyet*, 12.8.2009.

31 www.iskur.gov.tr

protokolleri imzalanmıştır³². Yatırım teşviklerinin koşulları sağlandığında ise kapitalistlere kurumlar/gelir vergisi indirimleri, sosyal güvenlik primlerinin hazine tarafından ödenmesi, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası ve Gümrük vergisi muafiyeti gibi ayrıcalıklar tanınmaktadır³³.

2009'un Şubat ayında yapılan bir düzenleme ile (2008 ve 2009 yıllarında geçerli olmak üzere) kısa çalışma ödeneğinden yararlanılması için öngörülen süre 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. Yine bu ödeneğin düzeyi de %50 yükseltilmiş ve bu ödemelerin işsizlik sigortası ödeneğinden düşülmemesi kuralı getirilmiştir.³⁴ Patronun iş saatlerini belirli nedenlere bağlı olarak kısalttığı ya da üretimi geçici veya kalıcı olarak durdurması durumunda işçiye ödenen kısa çalışma ödeneği, aslında önceki uygulamasında işsizlik ödemesi düzeyinden mahsup edildiği için eleştirilmiştir. Ancak hükümetin bu düzenlemesi, kriz sürecinde fabrikası kapanan ya da üretimi geçici olarak askıya alan kaç işçiye derman olabilecektir?

Bütün bu tedbirler sonucunda kamu hizmetlerinin ticarileşmesi, emeklilik yaşı, sigorta primleri, dolaylı vergilerde artış, kamu kaynaklarının, kurumlarının, arazilerinin peşkeş çekilmesi, kişi başına devasa borç yükü, reel ücret kayıpları ile faturanın büyük kısmı işçi sınıfı ve ezilen kesimlere çıkartılmaya çalışılmaktadır.

5- Kriz içinde sınıf mücadelesi: Devrimci Marksist yaklaşım

Devrimci Marksistler için her tür teorik analiz, sınıf mücadelesine ışık tuttuğu ölçüde anlamlıdır. Bu yazının da esas amacı, Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu ekonomik krizin ana özelliklerini doğru biçimde kavrayarak sınıf mücadelesinin koşullarını saptayabilmek, kriz içinde işçi sınıfının ve emekçilerin çıkarlarının hangi yöntem ve taleplerle savunulabileceğini ve sınıf mücadelesinin yükseltilmesi için hangi yolu tutmak gerektiğini anlayabilmektir. Bunu yapabilmek için de bazı temel noktaların saptanması gerekiyor. Bu bölümde, önce krizin sınıf mücadelesi açısından getirdiği nesnel koşulları ele alarak buradan sınıf mücadelesi için belirli sonuçlar çıkartmaya yönelecek ve bu temelde ne tür bir genel yöneliş benimsenmesi gerektiğini ele alacağız. Bu yaklaşımın solda yaygın yaklaşımlardan nasıl ayrıldığını ayrı bir alt böl-

32 Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB), (2009), *Türkiye'de ve Dünya'da Ekonomik Bunalım*, Yordam Kitap, s. 166.

33 Hazine Müsteşarlığı, Küresel Krize Karşı Alınan Politika Tedbirleri, 10 Ağustos 2009 Güncellemesi, www.hazine.gov.tr.

34 A.y.

lümde ele alacağız. Nihayet, mücadelenin hangi somut örgütlenme biçimleri ve taktikler aracılığıyla yürütülmesi gerektiği konusundaki görüşlerimizi ifade edeceğiz.

5.1- Kriz içinde sınıf mücadelesi

Kapitalizmin iki ana sınıf arasında bir uzlaşmaz çelişki etrafında örüldüğü gerçeği başlangıç noktamızdır. Burjuvazi ile proletarya çıkarları birbiriyle devamlı olarak çelişen iki sınıftır. Bu yüzden sosyo-ekonomik yaşamın her anı sınıf çelişkilerinden örülmüştür. Ne var ki, sermaye birikiminin canlı olduğu, emek üretkenliğinin önemli artış gösterdiği, ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde, kapitalist sınıf proletaryanın mücadelesini masnetmek amacıyla belirli tavizler verme olanaklarına sahip olur. Yani sınıflar arasındaki uzlaşmazlık her an aynı keskinlikte ortaya çıkmaz. Ama büyük krizlerde kapitalistler köşeye sıkışmış oldukları için, işçi sınıfına tavizler vermeleri başka herhangi bir durumla karşılaştırılmayacak kadar güçtür. Öyleyse, **büyük kriz dönemlerinde burjuvazi ile işçi sınıfının (ve onun ardında geniş emekçi kitlelerin) çıkarları uzlaşmaz biçimde karşı karşıya gelir.** Kriz hakkındaki bu temel saptamanın proleter hareketinin kriz içinde sınıf mücadelesine yaklaşımı bakımından son derecede önemli sonuçları vardır.

Birincisi, büyük krizler bu yüzden işçi sınıfını büyük bir kararın eşğine getirir. İşçi sınıfı ya krizin yükünü üstlenecektir ya da krizi kapitalizmin devrilmesiyle kendi lehine açacaktır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, büyük krizler toplumun bütünü için bir karar anıdır. Kapitalistler açısından krizin aşılması mutlaka işçi sınıfının mevzilerini geriletmeyi gerektirir. Bunun işçi sınıfı açısından maliyeti işsizliktir, düşük ücret ve uzun çalışma saatleridir, sosyal hizmetlerin daha da fazla kısıtlanmasıdır vb. Proletarya bu alanlarda kısmi “fedakârlık”larla meseleyi geçiştiremez. Krizin derinliği ölçüsünde “fedakârlığın” derinliği de artar. Dolayısıyla, büyük “fedakârlığın” tek alternatif, işçi sınıfının toplumun önemli bir bölümünü arkasına alarak kendi iktidarını kurması ve kapitalizmin yolundan koparak başka bir ekonomiyi inşa etmesidir. Yani sınıf mücadelesinin merkezi sorunu, kriz dönemlerinde büyük ölçüde “kimin iktidarı?” sorusu haline gelir. Sadece tarihsel bir anlamda değil, somut olarak, güncel olarak.

İkincisi, özellikle bütün kapitalist dünyanın derin bir ekonomik krize girdiği dönemlerde, her ülkede burjuvazinin körüklediği, işçi hareketi içinde birçok unsurun, en başta da sendika bürokrasisinin taraftarlığını yaptığı bir yaklaşım, krizle başa çıkabilmek için “ulusun çıkarları”nı dünyanın geri kalanına karşı savunma ideolojisidir. Bu yaklaşım işçi hareketinin bütünüyle

burjuvazinin ideolojik ve politik hakimiyetine girmesiyle sonuçlanır. İşçi hareketinin krize yaklaşımını “ulusal çıkarlar” a dayalı bir biçimde tanımlamak isteyenler ulusun kendi içinde derin bir yarılmalık yaşadığını gözlerden saklamakla kalmazlar; aynı zamanda, bu yaklaşımın işçi sınıfını başka uluslardan işçilerin karşısına çıkaracağını görmezlikten gelmiş olurlar.

Üçüncüsü, benzer biçimde, kriz içinde sermaye ile pazarlığa oturmak, iki tarafın ortak çıkarlarına hitap etmek (milliyetçi bir yaklaşımın ürünü olmasa dahi) hüsrana uğrayacak bir yaklaşım benimsemek demektir. Pazarlık ister uluslararası kapitalizm ile olsun, ister yerli sermaye ile, karşı tarafın ağır taleplerini karşılamaya hazırlık anlamına gelir. Daha önemlisi, işçi sınıfının mücadelesinin önünü keser. Oysa, bırakalım işçi sınıfının iktidar mücadelesini, kısmi hakların elde edilmesi bile özellikle kriz dönemlerinde ancak sınıf mücadelesinin ürünü olabilir. Bir örnek olarak son dönem Arjantin’ini verebiliriz. Bu ülkede 2001’de yaşanan son derece derin kriz sonrasında, Arjantin’de devlet sola dümen çevirdiyse ve uluslararası kurumlarla sert bir pazarlığa giriştiyse, bunun nedeni işçi hareketinin pazarlığa oturması değil ayaklanmış olmasıydı!

Bütün bunlardan hareketle ulaşılabilecek sonuç açıktır: Benimsenecek program işçi sınıfının (ve müttefik olarak kazanılması amaçlanan diğer sınıf ve grupların) çıkarlarının sermayeye karşı formüle edilmesine dayandırılmalıdır. Kriz **nesnel dinamikleri** dolayısıyla iki sınıfı sert bir biçimde karşı karşıya getiriyor. İşçi hareketinin bu koşullarda **öznel yaklaşımı** açısından bir “uzlaşma” arayışına girmesi, yenilgiye ve bunun ağır sonuçlarına razı olması demektir. Sınıf politikalarında ayrışma, yani burjuvazi ve devlet karşısında **sınıf bağımsızlığı esas stratejik hat olmalıdır**. Tek tek konularda buna aykırı yaklaşımlar stratejiyi sulandırır ve sınıf hareketinin mücadeleciliğini eritir.

5.2- Solda Keynesçilik yanılması

Kapitalizmin baştan aşağı sınıf çelişkileriyle örülü bir sistem olduğu gerçeğini bir kenara bırakmış ya da hiçbir zaman kavrayamamış olanlar, her değişik durumda düzenin içinde bir takım çözümler aramaya yatkındırlar. Solda dün “küreselleşme” ile oyalananlar kriz içinde başka bir hayalin peşine düşmüştür. Bu hayalin adı, “Keynesçi refah devleti” olarak konulmuştur. “Keynesçi refah devleti” kavramının bilimsel değeri Sungur Savran’ın bu sayıdaki yazısında ortaya konulmuştur. Kısaca söyleyecek olursak, birincisi, kapitalist devlet tarihinin hiçbir aşamasında “refah devleti” olarak anılmayı hak edecek bir dönüşüm yaşamadı. İkincisi, bütün bu “Keynesçi refah devleti” ideolojisi “eksik tüketimci” bir tahlile dayanır, kapitalizmin tarihini, ser-

mayenin yüksek ücrete ihtiyacı olduğu türünden inanılması zor bir yanlış temelinde okur. Üçüncüsü, “refah devleti” denen uygulamalar ile Keynesçi ekonomi politikaları arasında ancak çok zayıf bir bağ bulunabilir. Bunların ortaya çıkış nedenleri farklıdır: “Refah devleti” adı verilen sosyal hizmetler, kapitalizmin kendini sosyalizme karşı savunması amacıyla işçi sınıfına verilmiş tavizler iken, Keynesçi para ve maliye politikaları, kapitalizmin aşırı birikim eğiliminin yarattığı depresyon tehlikesine karşı bir önlemler dizisidir. Yaygın bir kanının aksine Keynes ve Keynesçilik (marjinal bir kolu hariç) ne solcudur, ne de emek dostu!

Ama bugün bundan çok daha önemli olan, 1945-75 arasının “Keynesçi refah devleti” olarak anılan türden bir devletçiliğinin bugün burjuvazinin gündeminde olmadığı gerçeğidir. Derin krizlerde, sermaye ile işçi sınıfının çıkarları çıplak biçimde karşı karşıya gelir. Dolayısıyla, bugün burjuvaziden işçi sınıfı ve emekçilerin lehine politikalar beklemek eğer işçileri bilinçli olarak aldatmak değilse bütünüyle hayal görmektir. Bugün gündemde olan devletçilik **başka tür bir devletçiliktir**. Bir yandan sermayenin krizinin bir felâketle sonuçlanmasını engellemeye çalışırken, bir yandan da işçi sınıfının ve emekçilerin haklarına, kazanımlarına ve mevzilerine saldıracak bir devletçilik. “Keynesçi refah devleti”nde olduğu gibi, işçi sınıfına tavizler üzerinde değil taarruz üzerinde yükselecek bir devletçilik. Peki, bu dönemde herhangi bir kapitalist devletin işçi sınıfına tavizler vermesi mümkün değil midir? Mümkündür. Ama işçi sınıfının dev mücadeleleri sonucunda mümkündür. Aynen 1930’lu yılların Büyük Depresyon’unda ABD’de *New Deal* veya Fransa’da Halk Cephesi altında olduğu gibi. Aynen (yukarıda da değindiğimiz gibi) 2001 krizinden sonra Arjantin’de olduğu gibi. Ama işlerin buraya gelebilmesi için işçi hareketinin önce burjuvazinin yüzünü “Keynesçi refah devleti”ne çevirdiği hayalini terk etmesi ve sermayenin taarruzuna karşı bir sınıf mücadelesi programı üzerinden harekete geçmesi gerekir. Mücadele **bir yan ürün olarak** işçi sınıfına ve emekçilere bir dizi reform getirebilir.

5.3- Acil talepler ve mücadelenin örgütlenmesi

Kısacası, sosyalist hareket kriz içinde burjuvaziye akıl vermeyi değil, sınıf mücadelesini yükseltmeyi hedefleyen bir yöneliş benimsemelidir. Bu yöneliş belirlenirken bazı noktalara özel bir özen göstermelidir.

- İşçi sınıfı iktidarda değildir. Bu yüzden dört başı mamur “alternatif ekonomi politikaları” önermek uygun değildir. Sermayenin, hem özel mülkiyet temelinde ekonomiyi, hem de siyasi iktidarı temelinde devleti kontrolü altında tuttuğu bir durumda, dört başı mamur alternatif arayışları burjuvaziye akıl

vermekten öteye gidemez. **Burjuvaziye akıl vermekten kesinlikle kaçınmalıyız.** Yapılması gereken sömürülen ve yönetilen bir sınıf olarak işçi sınıfının (ve öteki emekçi ve yoksulların) ihtiyaçlarını dile getiren talepler formüle etmektir. Ekonominin bütününe yönelik talepler ve öneriler ise, bu acil taleplerin nasıl, hangi kaynakların kullanılmasıyla gerçekleştirilebileceğini gösteren, yani bu talepleri inanılır kılacak (“kaynak nerede?” sorusuna cevap olacak) bir dizi radikal yeniden yapılanmaya ilişkin talepler olmalıdır.

- Geliştirilecek talepler işçi tabanı tarafından anlaşılır ve sınıfın veri bilinç durumundan kopmayan, onu bir adım ileri götürebilecek talepler olmalıdır. Bu demektir ki, talepler dinamik bir anlayışla ele alınmalıdır. Bugün uygun olmayan bir talep (örneğin kilit sektörlerdeki tekelleri işletmelerin işçi denetiminde kamulaştırılması), yarın işçi mücadeleleri ciddi bir yükseliş gösterdiğinde ve/veya kriz vahim boyutlara ulaştığında uygun bir talep haline gelebilir.

- Taleplerin çekirdeğinde işçi sınıfının acil ihtiyaçları yer almalıdır. Acil taleplere en yalın örnek, krizin işçi sınıfı için en tehdit edici yönü olan işsizliğin artışına karşı önlemlerdir: örneğin “İşten çıkartmalar yasaklansın!” veya “Sendikalaşan işçiyi işten atan işletme işçi denetiminde kamulaştırılsın!”

- Bu tür talepleri inanılır, uğruna mücadele etmeye değer kılacak türden genel ekonomik işleyişe ilişkin taleplere örnek olarak şunlar önerilebilir: “Dış borç reddedilsin!”, “Bankalar kamulaştırılsın!” ve “İhtiyacını kanıtlayan küçük tasarrufçu haricinde iç borç geri ödemeleri durdurulsun!”

- İşçi hareketi bütün emekçilerin ve yoksulların mücadeleye kazanılabilmesi, bunların sermaye tarafından “bencil” sendikalı işçilere karşı koz olarak kullanılması tuzağının engellenebilmesi için kendi dışındaki katmanların sorunlarını da kapsayacak talepler de dile getirmelidir. Bunlara örnek olarak işçi ile işsizi birleştirecek “İşsizliği ortadan kaldırmak için kamu yatırımları seferberliği ve çalışma sürelerinin kısaltılması!” veya işçi ile bütün emekçileri birleştirecek “Temel ihtiyaçlar için yapılan harcamalarla oluşan bütün kredi kartı borçları silinsin!” veya üretici köylülükle bağ kurmak için “Üretici köylülüğün yıkımına karşı, gıda güvenliğini sağlamak için önlemler!” türü talepler gösterilebilir.

- Bütün talepler formüle edilirken bunların esas amacının işçi sınıfını mücadeleye çekmek, hakları için eyleme geçmeye ikna etmek olduğu unutulmamalıdır. Dört başı mamur bir “alternatif” arayışı bu amaca da hizmet etmez. Örneğin döviz kuru konusunda talepler geliştirmek veya Ar-Ge üzerine öneriler yapmak işçi sınıfına hiçbir şey ifade etmez. Buna karşılık, “Ticari defterler açılsın, kimin kâr ettiği, kimin zarar ettiği, kimin vergi kaçırdığı ortaya çıksın!” talebi işçilere uğruna mücadele edilmesi anlamlı olabilecek bir talep olarak görünecektir.

Bir acil ekonomik talepler programı oluşturmak, işçi sınıfını savunmak için sadece bir ilk adımdır. Önemli olan sınıfın bu doğrultuda nasıl seferber edileceğidir. Bu konuda da bir genel doğrultu üzerine bazı noktalara değinmek yararlı

olacaktır.

- Her şeyden önce işçi hareketinin güven/özgüven sorununu çözmek gerekiyor. İşçi sınıfı 2007 ortalarından başlayarak mücadelecilik bakımından ciddi bir kıpırdanma gösteriyor. Ama birçok işçi mücadeleye atılmadan önce ardında bir güç görmek istiyor. Birçok sendika yalnız kalma korkusuyla temkinli davranıyor. Mücadele etmek isteyen herkesin güvenebileceği, benimsenecek programı işçi sınıfına taşıyacak bir odağa ihtiyaç var. Birliği daha sonra öteki sendikalara ve meslek örgütlerine yaymak üzere, sınıf mücadelecisi sendikalar arasında **konfederasyonlar ötesi bir sendikal mücadele gücbirliği** kurulması bu yönde atılmış bir ilk adım olabilir.

- Sendikalar ancak tabandaki işçi mücadeleye girerse başarılı olabilirler. İşçiyi harekete geçirmek için mücadele ihtiyacının doğduğu her yerde **taban komiteleri** kurulması işçiyi özgüven, mücadeleye ivme kazandırabilir.

- İşçi sınıfını zayıf kılan faktörlerin başında gelen işsizler ordusuna karşı, onları da mücadeleye kazanmak ve işsizlik sorununu sürekli bir gündem maddesi haline getirmek için bir **işsizler sendikası** kuruluşuna ön ayak olmak anlamlı olacaktır.

- Sınıf mücadelesi sendikal mücadele ile sınırlı değildir. Bütün sınıfların işin içine girdiği bir durumda işçi sınıfının mutlaka kendisini burjuva partilerinin karşısında temsil edecek ve çıkarlarını savunacak bir partiye ihtiyacı vardır. Bu parti, sınıf mücadelesinin mantığının sonuçta mutlaka bir iktidar mücadelesine gideceğini programına yazmış bir devrimci parti olmalıdır.

- Bu yazıda ileri sürülenler şu anlama gelir: Bir büyük krizde burjuvazi ile işçi sınıfının çıkarları hiçbir biçimde uzlaştırılmaz; burjuvazi krizi çözmek için işçi sınıfını ve öteki emekçi kitleleri yenilgiye uğratma yolunda mücadele edecektir. O takdirde, işçi sınıfının ve emekçilerin çıkarlarını savunmak ancak hangi renkten olursa olsun var olan burjuva hükümetinin devrilmesi ve işçi sınıfının müttefikleriyle birlikte bir işçi-emekçi hükümeti kurması ile mümkün olur.

- Nihayet, kapitalizmin bugünkü gelişme düzeyinde uluslararası ekonomik ve politik bütünleşmenin her ülkenin kaderini ötekilere bağladığı göz önüne alınırsa, proletaryanın öncüsünün bir Enternasyonal, bir dünya partisi içinde örgütlenmesi vazgeçilmez bir gerekliliktir.

EK: Devrimci İşçi Partisi Girişimi'nin krize karşı acil ekonomik talepler programı

Bilindiği gibi, dünya çapında kriz Lehman Brothers adlı ABD bankasının çöküşüyle Eylül 2008'de patlak verdi. Devrimci İşçi Partisi Girişimi, Ekim ayında bir acil ekonomik talepler programı yayınladı. Bu programı, kriz karşısında bu yazıda savunulan Marksist mücadele yöntemine bir örnek olarak sunuyoruz.

Ekonomik krize ve gıda krizine karşı acil ekonomik talepler programı

Ekonomik krizin faturasını patronlara ödetelim!

* Türkiye İMF'den, Dünya Bankası'ndan ve Dünya Ticaret Örgütü'nden çıksın! Avrupa'nın İMF'si AB'nin neoliberal politikalarına ve Gümrük Birliği'ne hayır! Dış borç iptal edilsin!

* Ticari defterler açılsın, kimin kâr ettiği, kimin zarar ettiği, kimin vergi kaçırdığı ortaya çıksın!

* Çalışma hakkı dokunulmaz bir haktır. İşçi çıkartma yasaklansın! Zarar veya uluslararası rekabet gerekçesiyle işçi çıkartan işletmeler işçi denetiminde kamulaştırılsın!

* Sendikalaşan işçiyi işten atan işletme işçi denetiminde kamulaştırılsın!

* Kamu öncülüğünde bir yatırım ve istihdam seferberliği, eğitim ve sağlık atılımı yoluyla, iş haftası kısaltılarak ve yeni vardiyalar açılarak işsizliğe son!

- * İşsizlik sigortası fonunun yağmalanmasına son! İşsizlere gerçek bir gelir güvencesi!
- * Taşeronlaştırma yasaklansın!
- * Özelleştirmelere son! Ne yerli sermaye ne yabancı! Özelleştirilmiş olan bütün işletmeler işçi denetiminde yeniden kamulaştırılsın!
- * İhtiyacını kanıtlayan küçük tasarrufçu haricinde iç borç geri ödemeleri durdurulsun!
- * Kredi kartları bankaların tefeciliğidir. Temel ihtiyaçlar için yapılan harcamalarla oluşan bütün kredi kartı borçları silinsin!
- * Banka sistemi kâr ettiğinde holdinglere çalışıyor, zarar ettiğinde zararı halk karşılıyor. Üstelik artık bütünüyle emperyalist sermayenin eline geçiyor! Bankalar birleştirilsin ve kamulaştırılsın! Borsa kapatılsın!
- * Başta ekmek olmak üzere temel gıda maddelerinin fiyatını düşük tutmak için devlet desteği! Toprak Mahsulleri Ofisi eliyle halkın gıda güvenliğini sağlayacak bir stoklama ve dış ticaret politikası!
- * Tüketim ihtiyaçlarının eşit ve adil biçimde karşılanabilmesi için dağıtımdan sorumlu tüketici birlikleri!
- * Kamu mülkiyetindeki ekilebilir topraklarda gıda üretimi için devlet çiftlikleri kurulsun!
- * Piyasa anarşisine son! Toplumsal ihtiyaçlara dönük demokratik planlama! Tek bir devlet bankası! Dış ticarete devlet tekeli! Ekonomik hayatı belirleyen kilit sektörlerdeki büyük işletmeler kamulaştırılsın!
- * Emperyalizme, neoliberalizme ve “küreselleşme”ye karşı sömürülenlerin ve ezilenlerin uluslararası dayanışması!
- * Bütün bu önlemleri yerine getirebilecek bir işçi-emekçi hükümeti için ileri!